

35. Aşık Sümmani Eserlerinin Kültürel ve Müziksel Bakımından Deęerlendirilmesi¹

Savaş EKİCİ²

APA: Ekici, S. (2024). Aşık Sümmani Eserlerinin Kültürel ve Müziksel Bakımından Değerlendirilmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö15), 653-667. **DOI:** <https://zenodo.org/record/13825259>

Öz

Asıl adı Hüseyin olan Sümmani, 1862 yılında Erzurum'un Narman ilçesine bağlı Samikale köyünde doğmuş, 19.yy ın en önemli badeli aşıklarındandır. Onbir yaşındayken rüyasında gördüğü dervişler ona bade içirerek "Sümmani" mahlasını verirler. Dervişler "Gülperi" adlı kızın adını okutarak onu ömrü boyunca aramasını öğütlerler. Sümmani'nin bağlama çalmaya çok meraklı olduğu, daha önce köyüne gelen aşıkları çok iyi izlediği ve ayrıca her akşam rüyasında gördüğü Gülperi'de bağlama çalmasını istediği aktarılmaktadır. Fakat bağlama çalmayı öğrenen Sümmani, acaba nasıl çalıyordu? O günden bu güne değişiklikler oldu mu? Eserlerinin ritm ve makamsal yapıları nasıldı? Kaç tane eseri vardı? Hepsinden önemlisi tavrı ve üslubu nasıldı? Müzik yönü ile ilgili söylenebilecekler yaşadığı dönemde ses kayıt cihazları Türkiye'de olmadığı için bilinmemektedir. Fakat özellikle aynı zamanda aşık olan torunları ve kendisinden sonra gelen Sümmani'nin eserlerini icra eden diğer aşıkların icralarını inceleyerek bu sorulara ancak tahmini cevaplar verilebilmektedir. Ayrıca Aşık Sümmani'ye ait yedi tanesi TRT repertuarında olan toplamda on adet eserin belgelenmiş olması da diğer bir sorundur. Kayıtlara geçmiş bu eserler; ritm, metronom, ses genişliği, makam ve icra özellikleri bakımından tahlil edilerek sonuçlara ulaşılmıştır. Bu tahliller sonucunda; eserlerin daha çok; bir oktav ses genişliğinde, 5/8 usulde, 90/100 metronom arası orta hızda ve uşak makamına benzer bir yapıda olduğu söylenebilir. Fakat kendisi ile ilgili hiçbir kayıt olmamasına rağmen Sümmani ölümünden yaklaşık yüzdokuz yıl sonrasında bilinmesi ve Aşık Veysel gibi 20.yy ın en büyük saz şairlerinden birini dahi etkileyen asıl özelliğinin ne olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Geçmişten günümüze sayısız aşık yaşamış olmasına rağmen, neden bazılarının kalıcı olduğunun anlaşılması bakımından da bu çalışma önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Sümmani, aşık, Türk halk müziği, bağlama, tavrı

Beyan (Tez/ Bildiri): -Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı - Turnitin, Oran: 18

Etik şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 27.06.2024-**Kabul Tarihi:** 20.09.2024-**Yayın Tarihi:**

21.09.2024; **DOI:** <https://zenodo.org/record/13825259>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Öğr. Gör., Gaziantep Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, Türk Müziği Bölümü/ Lect. Gaziantep University, State Conservatory, Department of Turkish Music (Samsun, Türkiye), ekici@gantep.edu.tr, **ORCID ID:**

<https://orcid.org/0000-0002-2316-4011>, **ROR ID:** <https://ror.org/020vvc407>, **ISNI:** [0000 0001 0704 9315](https://orcid.org/0000-0001-0704-9315),

Crossref Funder ID: [501100008836](https://orcid.org/501100008836)

Cultural and Musical Evaluation of the Works of Ashik Summani³

Abstract

Sümmani, whose real name was Hüseyin, was born in 1862 in the Samikale village of the Narman district of Erzurum, and was one of the most important badeli ashiks of the 19th century. When he was eleven years old, the dervishes he saw in his dreams made him drink bade and gave him the nickname "Sümmani". The dervishes read the name of a girl named "Gülperi" and advised him to search for her throughout his life. It is reported that Sümmani was very interested in playing the bağlama, that he had watched the ashiks who had come to his village very well before, and that he also wanted Gülperi, whom he saw in his dreams every night, to play the bağlama. But how did Sümmani, who had learned to play the bağlama, play it? Have there been any changes since then? What were the rhythmic and modal structures of his works? How many works did he have? Most importantly, what was his attitude and style? What can be said about his musical side is unknown since there were no sound recording devices in Turkey at the time he lived. However, only approximate answers can be given to these questions by examining the performances of his grandsons who were also ashiks and other ashiks who performed the works of Sümmani after him. Another problem is that a total of ten works belonging to Aşık Sümmani, seven of which are in the TRT repertoire, have been documented. These recorded works were analyzed in terms of rhythm, metronome, width, mode and performance features and results were reached. As a result of these analyses; it can be said that the works are mostly; one octave width, 5/8 usul, medium speed between 90/100 metronome and have a structure similar to uşşak makam. However, although there are no records about him, it is aimed to make Sümmani known approximately one hundred and nine years after his death and to reveal what his real characteristic was that influenced even one of the greatest saz poets of the 20th century, such as Aşık Veysel. This study is also important in understanding why some lovers have remained permanent despite the countless lovers that have lived from past to present.

Keywords: Sümmani, aşık, Turkish folk music, bağlama, style

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 18

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 27.06.2024-**Acceptance Date:** 20.09.2024-

Publication Date: 21.09.2024; **DOI:** <https://zenodo.org/record/13825259>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

1. Giriş

Gönül bardağını taşıran son damladır aslında türkü. Türk milleti duygu ve düşüncelerini, güncel hayatı, toplumsal olayları kısacası yaşadığı ve kendisini duygulandıran her olayı türkülerle anlatmıştır. Bu nedenle; türkülere sadece bir müzik türü gibi bakmak ve düşünmek sadece çok küçük bir özelliğini anlamak ve görmek demektir. “Bir türküden fazlasıdır söylenen, Mızrap tele değdiği zaman” diyen ozanın da anlattığı gibi; bir müzik türü olmasının çok ötesinde bir takım özelliklere sahiptir. Gerek farklı duygular yaşanmasından ve gerekse her yörenin yaşama biçimi farklı olduğundan dolayı her yörenin müzik kültürü ve yapısı da farklı farklıdır. Bu bağlamda gerek bu duyguların günümüze kadar taşınmasında, gerekse bu kültürün günümüze kadar aktarılmasında köprü vazifesi gören mahalli sanatçı ve aşıkların rolü ve önemi büyüktür. Muharrem Ertaş, Ramazan Güngör, Enver Demirbağ, Celal Güzelses, Halit Arapoğlu, Zaralı Halil, Aşık Veysel, Mahsuni şerif, Aşık şeref Taşhova, Aşık Murat Çobanoğlu, Aşık Sümmani...vs. gibi adlarını duyurmayı başarabilen şanslı mahalli sanatçı ve aşıklar bulunmakla birlikte; bir çoğu da “Bâkî kalan gök kubbede bir hoş seda imiş” misali bir seda bırakarak adlarını duyurmuş olsunlar veya olmasınlar birçoğu yokluk ve sefalet içerisinde yaşayarak geçip gitmişlerdir. Bunlardan birisi de Erzurum/Narman’lı Aşık Sümmani’dir.

Birçok mahalli sanatçı ve aşık gelip geçmiştir fakat kendi tavrı ile anılan sadece Sümmani olmuştur. Aşık Sümmani, ürettiği türkülerde gerek melodik gerekse ritmik unsurları ile belleklerde yer etmiş, kendinden sonraki aşıkları da etkisi altına almıştır. Narman ilçesinin haricinde yalnız Erzurum’da değil, Doğu ve İç Anadolu bölgesinde kendine has tavrı ve üslup ortaya koyan önemli bir halk ozanıdır. Türkiye’nin çeşitli yörelerindeki ünlü halk ozanları da Sümmani üslubunu kullanmıştır. Bunlar arasında Aşık Veysel ve Aşık Rusati gibi ünlü pekçok aşık sayılabilir(Sümbüllü,2015) Sümmani ile ilgili günümüze kadar ulaşan fazla eser olmadığı için Türk Halk Müziği icracıları tarafından daha çok çalma ve söyleme biçimi ile tanınmıştır. Fakat Sümmani sazı, daha doğrusu bağlamayı ne kadar çalardı? Nasıl çalardı? Üslubu veya tavrı nasıldı? Müzik yönü nasıldı? Bu sorulara doğru bir cevap verebilmek ve tavrı üslubu hakkında yorum yapabilmek için; icrasını dinlemek ve görmek gerekirdi. Fakat Sümmani’nin yaşadığı dönemlerde(1862-1915) Türkiye’de ses kayıt cihazları henüz olmadığı için bu maalesef mümkün olamamıştır.

2. Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Nitel araştırma yöntemine dayalı olarak içerik analizine dönük bir çalışma yapılmıştır. Araştırma konusu olan Sümmani, hayatını kaybetmiş olduğu için çalışma çerçevesi onunla ilgili kayıt altına alınmış belgeler üzerinden yürütölmeye çalışılmıştır. Nitel çalışmalar bu açıdan daha ölçülebilir ve kaydedilebilir bir zemin oluşturmaktadır. Bu çalışmada kullanılan çalışma modeli betimsel, kültürel ve müziksel içerik analizi modelidir. Bu kapsamda Sümmani’nin hayatı, çalışmaları, kültürel ve müziksel açıdan incelenmiş, elde edilen veriler analiz edilerek kayıt altına alınmıştır. Çalışmada kullanılan desen, kaynak tarama yöntemidir. Üzerinde çalışılan âşık olan Sümmani ile ilgili kayıt altına alınan kaynaklar taranmış, bu tarama sonucu elde edilen verilerin incelenmesi ile bu çalışma oluşturulmuştur.

3. Bulgular ve yorum

Konu ile ilgili yapmış olduğumuz araştırmalar sonucu; TRT repertuarında kayıtlı olan ve olmayan uzun havalarda dahil olmak üzere toplamda on adet eser tespit edebildik. Dolayısı ile Aşık Sümmani’nin müzik yönü ile söyleyebileceğimiz de elimizde bulunan bu sınırlı eserlerin incelenmesi sonucu yapmış

olduğumuz tespit ve düşüncelerdir.

Sümmani'nin özellikle saz icrası(Bağlama/Tavrı) ve müzik yönü ile ilgili söylenebilecekler; özellikle aynı zamanda aşık olan torunları ve kendisinden sonra gelen Sümmani'nin eserlerini icra ettiğini veya icra tavrını yansıttığını veya aktardığını ifade eden diğer aşıkların anlattığına göre veya TRT Repertuarına kazandırılan Sümmani ile ilgili kayıtlara geçen eserlere bakarak mümkün olabilmıştır. Fakat konu ile ilgili yapmış olduğumuz araştırmalar sonucu; TRT repertuarında olan ve olmayan uzun havalarda dahil olmak üzere toplamda on adet eser tespit edebildik. Dolayısı ile Aşık Sümmani'nin müzik yönü ile söyleyebileceklerimiz de elimizde bulunan bu eserlerin incelenmesi sonucu yapmış olduğumuz tespit ve düşüncelerdir.

3.1. Sümmani'nin hayatı

Asıl adı Hüseyin olan Sümmani, 1862 yılında Erzurum'un Narman ilçesine bağlı Samikale köyünde doğmuştur. Kendisine ait olan bir koşmasındaki;

“Tarih seksendokuz on bir yaşımda

Cem oldu başıma iş birer birer”

Sözleri nedeni ile doğum tarihinin 1860 olduğunu ifade eden araştırmacılar da bulunmaktadır. Ailesi aslen Kafkas kökenlidir. Sümmanî, Melek, Sabiha, Feride adlı üç hanımla evlenmiş ve yedi çocuğu olmuştur. Sümmani'nin günümüze kadar geleneğini sürdüren aşıkların başında sayılabilecek Nusret Toruni ile Hüseyin Sümmanoğlu aynı zamanda torunlarıdır. Okuma yazma bilmeyen Hüseyin babası ile birlikte çobanlık yapmaya başlamış ve bir gün koyunlarını otlatırken “Ablak Taşı” denilen yerde uykuya dalar ve rüyasında üç derviş görür. Bu üç derviş önce Gülperi adlı kızın isminin “G P İ” harflerini Sümmanî'ye okutur daha sonra da kızı gösterirler. Dervişlerden biri bir bade doldurarak Hüseyin'e uzatır ve sevdiği kızın aşkına olan bu badeyi içmesini söyler. Kendisine 'Sümmanî' mahlasını vererek sevdiği Gülperi'yi ömrü boyunca aramasını öğütlerler. Sümmanî, 11 yaşında bade içtikten sonra 12 yaşlarında babası onu Erzurum'a getirir ve Erbâbi ile bu seyahatinde tanışır. Gerek Erbabi ve gerekse daha sonra tanışarak dost olduğu Aşık Şenlik Sümmani'nin aşıklık geleneğinde önemli rol oynamıştır. Sümmanî doğu illerini, Orta Asya'nın büyük bir bölümünü gezer. Ömrünün son günlerini köyünde geçirir ve 1915 yılında ölür (Erkal,2007:104-124).

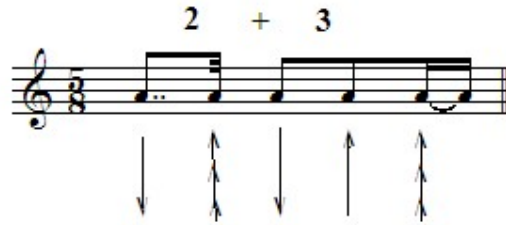
Sümmani ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında daha çok edebiyat ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda Sümmani'nin badeli aşık olduğu, aşk dolusu içtiği ve rüyasında gösterilen Şah Abbas'ın kızı Gülperi'ye aşık olduğu anlatılmıştır. Söylemiş olduğu şiirleri saz eşliğinde söylediği bazı çalışmalarda belirtilmiştir. Fakat “saz” Anadolu'da bağlamaya denildiği gibi aynı zamanda genel anlamda enstrüman anlamında da kullanılmaktadır. Fakat yöre müzik kültürüne veya aşıklık geleneğine bakıldığı zaman burada kullanılan enstrümanın daha çok divan sazına yakın büyüklükteki bağlamalar olduğu anlaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak Sümmani'nin eserlerini seslendirirken kullandığı enstrümanın da divan sazı olduğunu ve yöre aşıklarının yaygın olarak kullanmış oldukları bozuk düzen akordunu kullandığını söylemek doğru bir yaklaşım olacaktır. Sümmani her şeyden önce aşıklığa veya bağlama çalmaya çok meraklı olduğu, daha önce köyüne gelen aşıklardan çok etkilendiği ve onları çok iyi izlediği anlaşılmaktadır.(Erkal,2007:103) Yani Sümmani aşık olarak kendini tanıtmadan önce çok iyi bir gözlemci veya izleyici olduğu anlaşılmaktadır. Sümmani usta çırak ilişkisi içerisinde yörenin usta aşıklarını ve aşık kahvehanelerindeki icralarını özellikle aşık Erbabi'yi dinleyerek izleyerek bağlama çalmayı öğrenmiştir. Fakat 12 yaşında bağlama çalmayı öğrenmek birkaç hafta içinde mümkün

olamayacağına göre uzunca bir süre Erbabı'nın ıraklığını yaptığı da söylenebilir. Her akşam rüyasında gördüğü Gülperi de; "Sazın 'Hu' sesidir, çabuk öğren" diyerek bağlama çalmasını istemiştir(Erkal,2007:107). Fakat Sümmani daha sonraki zaman içerisinde gerek söz bakımından gerek saz icrası gerek sesi güzel olmasa dahi(Erkal,2007) sözdeki manayı sesi ile son derece başarılı ve ileri düzeyde ifade ederek ezgilendirmiş olmalı ki; Amasya Merzifon'dan, Sivas Şarkışla'ya, Erzurum, Artvin, Gümüşhane, Bayburt, Erzincan, Ardahan ve Kars'a kadar olan bölge içerisinde kendisinden sonra gelen aşıkları etkilemiş ve daha sonraki süreçte çalma ve söyleme biçimi, bir tavır veya üsluba dönüşmüştür. Öyle ki 20.yy.ın en büyük saz şairlerinden biri sayılan Aşık Veysel dahi Sümmani'nin hem eserlerini okumuş hem de o üslupta kendisi eser ortaya koymuştur.

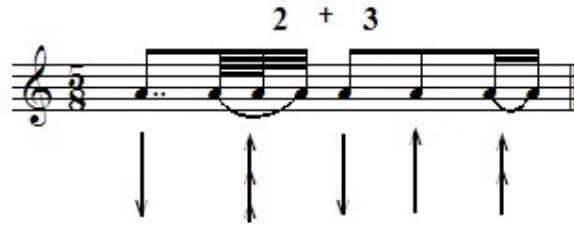
3.2. Sümmani tavrı ve üslubu

Sümmani tavrı-Üslubu; Doğu ve Kuzey Doğu Anadolu bölgesinden başlayarak batıya doğru Erzincan,Sivas,Merzifon yörelerinde yoğun olarak icra edilen, 8 sesli bir ses alanına sahip dizi oluşturan, çoğunlukla uşşak ve karcigar makamlarında la karar, re güçlü perdelerini kullanan, yedensiz ve genişleme yapmayan, 5 zamanlı bileşik usullerin 5/8 lik mertebesinde ve 2+3 usül kalıbı ile kurulan,orta hızlı bir metronom anlayışına sahip, güftesinin yalnız Sümmani'ye ait olmadığı 11 li hece ölçüsünde çoğunlukla nasihat ve aşk üzerine yazılı şiirlerin ritmik ya da serbest olarak aman-amman, hey, ey, of, ah, dost gibi terennümler ile başlayan türkü söyleme biçimi veya üslûbuna denir(Sümbüllü,2012) şeklinde tanımlamıştır.

Bağlamada Sümmani Tavrını Oluşturan Tezene Vuruşu; Genellikle 5/8 usul içerisinde aşağıda gösterilen ritm kalıbı içerisinde belirtilen tezene vuruşları ile arka arkaya yapılan tekrarlarla oluşmaktadır ki bu tezene vuruşlarını; "Ben Rızı Değilem Hicrana Gama" ,"Duldalanma Yar Mevlayı Seversen" ve "Ervah-ı Ezelde Levhi Kalemde" adlı eserlerde belirgin bir şekilde görmek mümkündür.

Daha detaylı tezene vuruşu:

Tablo 1. Sümmani Tavrının Bağlamadaki Tezene Vuruşları

Sümmani ilk önce kendi yetiştığı kültür içerisinde köyünde, ilçesinde ve ilinden başlayarak ön plâna çıkarak bir üslup veya tavır olmuştur. Türk halk müziğinde yöreden yöreye değişen bu müzikle anlatım

farklılıklarına tavır veya üslûp denilmektedir ki bu icra farklılıkları adlarını daha çok bölge, şehir veya ilçe adlarına göre almışlardır. Fakat kişi adı ile bilinen tek çalma ve söyleme biçimi Sümmani'ye aittir. Birçok mahalli sanatçı ve aşık gelip geçmiştir fakat kendi tavrı ile anılan sadece Sümmani olmuştur. Sümmani ile ilgili günümüze kadar ulaşan fazla bir eser olmadığı için Türk Halk Müziği icracıları tarafından daha çok çalma ve söyleme biçimi ile tanınmıştır. Belki de Sümmani'yi ölümünden bir asır sonrasına taşıyan da kendine özgü bir üslûbu veya tavrı oluşudur.

Fakat Sümmani sazı, daha doğrusu bağlamayı ne kadar çalardı? Nasıl çalardı? Üslubu veya tavrı nasıldı? Sesi güzel miydi? Müzik yönü nasıldı? Bu sorulara doğru bir cevap verebilmek ve tavrı üslubu hakkında yorum yapabilmek için; icrasını dinlemek ve görmek gerekirdi. Fakat Sümmani'nin gerek saz ve gerekse ses icrası ile ilgili herhangi bir kayıt yapılamamıştır. Çünkü Türkiye'de hem müzik derleme çalışmalarının başlaması hem de bu derleme çalışmalarında dönemim en gelişmiş ses kayıt ve dinletme cihazı olan fonografin kullanılması 1926 yılında yani Dar-ül Elhan'ın derleme çalışmaları ile mümkün olabilmıştır ki bu tarih Sümmani'nin ölümünden on bir yıl sonradır.(Şenel,1988:121) Kaldı ki; Sümmani'nin yaşadığı ve ölümüne yakın olan 1915 li yıllar kurtuluş mücadelesinin verildiği ve ülkede her anlamda son derece zor günlerin yaşandığı bir dönemdir ki bu Sümmani'nin şiirlerine de konu olmuştur. Bu zor günlerin yaşandığı bir dönemde bu tür çalışmaların yapılmasını beklemek herhalde hayalden öteye bir şey olamazdı. Fakat bu kadar çok bilinen ve icra biçimi ile ön plana çıkmış ve tanınmış olan bir aşıkla ilgili 3 veya 4 eserin kayıtlara geçmiş olması veya kayıtlara geçmiş bu kadar az eserle üstelik fazla çırak da yetiştirmemiş(Erkal,2007:13) olmasına rağmen bir aşığın üslup veya tavır olarak geniş bir kitleyi etkilemesi çok ilginçtir. Bu konu şöyle açıklanabilir; yaşadığı dönemde gerek sazında ve gerekse sözünde oldukça usta olan Sümmani doğu illerini ve Orta Asya'yı da gezerek geniş bir alanda icra biçimi ile tanınmış ve yüzlerce eser vermiştir. Fakat hakkında geniş bir derleme veya araştırma çalışması yapılamadığı için, "şiirleri ya unutulmuş, ya da diğer aşıkların şiirlerinin içinde eriyip gitmiştir. Yapılan araştırmaların da oldukça yetersiz kalmasından dolayı da günümüze çok az şiiri ulaşabilmiştir. Bu şiirler de yine yazılı olmayıp, aşıkların ve torunlarının kulaktan duyduğu şiirler olmuştur". (Erkal,2007:3) Şeklinde düşünülebilir. Bir başka husus da özellikle 1980 li yılların sonuna kadar olan süreçte, TRT Türk Halk Müziği repertuarına sadece anonim olan eserlerin kabul edilmesi aşıkların eserlerinin ise repertuara veya kayıt altına alınmayışı da düşünülebilir.

3.3. Günümüze kadar gelen Sümmani türküleri

Sümmani'nin şiirleri veya hikayeler arasındaki türkülerden bazıları kendisi tarafından bazıları ise kendisinden sonra gelen aşıklar tarafından uzun hava veya kırık hava formunda icra edilerek günümüze kadar geldiği düşünülebilir. Elmas ile Kahraman hikayesinden alınan Sümmani mahlaslı aşağıdaki eser bu konuya örnektir.

Çoktan beri terk-i vatan olmuşum
Diyar-ı gurbette candan usandım
El kahrı çekmekten ömrüm hiç oldu
Aktı gözyaşlarım nemden usandım

Gönül ister bu an Narman'ı aş
Ne kaldı gurbette gelmedik baş
Bende olan derdi yüklesen taş
Taş dile gelir senden usandım

Canım kurban olsun merd oğlu merde
Benim emeklerim hiç oldu nerde
Sefil Sümman gider durmaz bu yerde
Hafta ay değil günden usandım

Uşsak makamında söylenen yukarıdaki eser Sümmani'nin uzun hava formunda söylenerek günümüze kadar gelen ender eserlerinden birisidir. Burada uzun hava formunda icra edilen eserlerin notasını yazmak zor olduğu için, TRT Repertuarına kazandırılan eserlerin daha çok kırık havalardan olduğu göz önüne alınırsa, Sümmani'nin uzun hava formunda icra ettiği eserlerin sözlü kültür geleneği içerisinde halkın hafızasına emanet edildiği ve notası yazılmadığı için birçok eserinin de zamanla unutulduğu düşünülebilir. Yine uşsak makamında uzun hava olarak icra edilen bir başka eseri ise şudur;

şu yalan dünyaya geldim geleli
Gülmedi bu yüzüm gör beni beni
Yüklendi barhanam gidiyor göçüm
Kalan dostlarımdan sor beni beni

Ah hele zer muhabbeti var iken
şimdi yad eylemiş yar beni beni
Ejderha misali açmış ağzını
Korkarım yutacak yer beni beni

Sümmani söyledi farzı arabı
Ah gezdim vücut iklim gönül harabı
Avuçlayıp aldın yerden türabı
Savurun başıma vay beni beni

Eser Adı	TRT	Yöre	Formu	Uslü	Makamı	BİLGİ
şu Yalan Dünyaya	YOK	Belli Değil	UZUN Hav.	Yok	Uşsak	SÜMMANİ MAHL.
Çoktan beri terk-i	YOK	Belli Değil	UZUN Hav.	Yok	Uşsak	SÜMMANİ MAHL.
Ceylan Gözlerine	YOK	Erzurum	KIRIK Hav	2/4	Uşsak	SÜMMANİ MAHL.
Ervah-ı Ezelde	3851	Erzincan	KIRIK Hav	7/8,8/8, 11/8	Hüseyini	SÜMMANİ MAHL.
Gel Ya Hu Sende	4566	Doğu Anadolu	KIRIK Hav	5/8	Karcigar	SÜMMANİ MAHL. K.K:Ali Delice
Kalksak Bu Yerlerden	2384	Erzurum	KIRIK Hav	5/8	Uşsak	SÜMMANİ AGZI K.K:Abdurrahman Yörüktümen
Ben Razi Değilem	350/ B	Erzurum	KIRIK Hav	5/8	Uşsak	SÜMMANİ ve /EMRAH Mahlashı
Duldalanma yar	350	Kuzey Dogu.	KIRIK Hav	5/8	Uşsak	SÜMMANİ AGZI RUHSATİ Mahlashı

						K.K:Belli Değil
Elen Sana	1900	Merzifon	KIRIK Hav	5/8	Karcigar	SÜMMANİ AGZI K.K:Hüseyin Onkar
Bir Küçük Dünyam	3063	Sivas/ Şarkışla	KIRIK Hav	5/8	Uşşak	SÜMMANİ AGZI VEYSEL Mahlaşlı

Tablo 2. TRT Repertuarındaki Sümmani Eser Bilgileri

Konu ile ilgili TRT Türk Halk Müziği Repertuarındaki Erzurum, Erzincan, Kars, Artvin, Ardahan, Gümüşhane, Bayburt ve Sivas yöresi türkülerine baktığımızda Sümmani'den günümüze kadar gelen ve Sümmani ile ilgili olarak TRT Türk Halk Müziği Repertuarı kayıtlarına geçmiş olan daha önce de belirttiğimiz gibi yedi eserin olduğu görülmektedir. Bu eserlerden sadece üç tanesi Sümmani mahlaşlı, diğer dört eser ise Sümmani Ağzı olarak kayıtlara geçmiştir. Bu dört eser Hüseyin Onkar, Abdurrahman Yörükümen, Aşık Veysel ve kaynak kişisi belli olmayan bir kişiden derlenerek notaya alınmıştır. Yani TRT kayıtlarına Sümmani ile ilgili geçmiş olan yedi eserin, dört tanesi Aşık Emrah, Ruhsati ve Aşık Veysel gibi başka ozanlara ait olan sözlerle icra edilmektedir. Fakat bunlardan başka günümüzde Türk Halk Müziği sanatçıları tarafından icra edilen ve yukarıda anlattığımız sebeplerden dolayı TRT Türk Halk Müziği Repertuarı kayıtlarına geçmemiş olan “Çoktan beri terk-i vatan olmuşum” ve “Şu yalan dünyaya geldim gelem” adlı uzun havalar ile “Ceylan Gözlerine Kurban Olduğum” adlı Sümmani mahlaşlı üç eser daha tespit edebildik. Fakat TRT Türk Halk Müziği Repertuarında 2384 numara ile kayıtlı bulunan; “Kalksak Bu Yerlerden Hicret Eylesek” adlı türkü kayıtlarda Sümmani olarak geçmekle birlikte altı kıta sözleri bulunan eserde Sümmani mahlaşlı geçmemektedir. Fakat aynı eserin kaynaklardaki diğer sözleri incelendiğinde(Erkal,2007);

Sümmani âh çekip ağlama yâre
Dolansan cihânı bulunmaz çare
Dedim ne tarihte kavuşam yâre
Yevm-i mahşer o divana düşüptür.

Şeklinde Sümmani mahlaşlı görülmektedir. Bunun ile birlikte kendisi iyi bir Türk Halk Müziği ve bağlama sanatçısı olmakla birlikte aynı zamanda Erzurum’lu mahalli bir sanatçı olan Arif Sağ;

Gürcistanlı bilmez garip halinden
Sümmani ayrılmış leb-i la'linden⁴
Bana derler yanılmışsan yolundan
Senin yolun bir ummana düşüptü

Şeklinde türküyü icra ederek Sümmani mahlaşlı kullanmaktadır. Eserin TRT Türk Halk Müziği Repertuarı kayıtlarındaki sözlerin ise tekrar incelenmesi gerektiği düşüncesindeyiz.

Sümmani mahlaşlı veya Sümmani Ağzı olarak kayıtlara geçmiş olan eserlerden 5/8 usullü olanlar melodi ve üslup bakımından birbirlerine çok benzemektedirler. Buradan yola çıkarak günümüze ulaşan çok az sayıda eserine ve hiçbir ses kaydı olmamasına rağmen Sümmani'nin ölümünden yaklaşık 110 yıl sonra bile bilinmesi; eser sayısından daha ziyade kendine özgü tavrı, üslup veya icra özellikleri olmasından dolayıdır. Kalıp ezgi, icra biçimi, tavrı, üslup veya şiirdeki birtakım unsurları belirtmek ve ayırt etmek

⁴ (Erkal,2007:443) eserde; “Küfristan da bilmez garip halinden/Bir gece ayrılmış leb-i la'linden” şeklinde geçmektedir.

için bazı yörelerde aşıkler “Makam” ifadesini kullanmaktadırlar ki⁵ bunun klasik Türk müziğindeki makam ifadesi ile hiçbir ilgisi yoktur. Dolayısı ile “Sümmani Makamı” ifadesinden de anlaşılması gereken çalma ve söyleme biçimi, ezgi(Günay,1993), üslup veya tavidır. Sümmani tavrını veya ağzını ise daha çok 5/8 gibi aksak usulde icra edilen kırık hava icralarında belirgin bir şekilde görmek mümkündür. Bunun ile birlikte gerek uzun havalarda ve gerekse TRT kayıtlarında bulunmayan 2/4 usulde icra edilen “Ceyran Gözlerine Kurban Olduğum” adlı kırık havada ise Sümmani Tavrı, ağzı veya üslubu olarak ifade edilebilecek özel bir icra biçimi görülmemektedir. Bu türkü günümüzde aşağıdaki sözlerle icra edilmektedir.

Ceylan gözlerine kurban olduğum
Tanrı selamını almaz mısınız
Mevla sizi süs için mi yarattı
Biz gel demeyince gelmez misiniz

Gurbete gidenler azığın alır
Kimisi giderken kimisi kalır
Kimi sevap için Kabeye varır
Kabe kapınızda bilmez misiniz

Karadır kaşınız yaydan nic'olur
Bugün dünya yarın ahret nic'olur
Bir gönül yapması yüz bin hac olur
Siz gönül yapmasın bilmez misiniz

Sümmani'yem ey dil yare n'iderim
Başım alır diyar diyar giderim
Yarın mahşer günü dava ederim
Siz mahşer yerine gelmez misiniz

Aslında “Sümmani Ağzı” olarak ifade edilen unsur da dahi sözel veya edebi yapıdan daha çok, ezgi kalıbı(Özbek,1998:169), türkü söyleyiş biçimi, ifade, yorum, veya ezgisel yapıyla ilgili olduğunu düşünmek gereklidir. Çünkü tavrı, üslup veya ağzı kişiye veya bir bölgeye bir şehre bir ilçeye hatta bir köye aidiyetini belirleyen asıl unsur şive bakımından bazı yöreler istisna olmakla birlikte daha çok icranın ezgi kısmıdır. Aksi halde tespit edebildiğimiz altı eserinde kendi mahlası olan Sümmani'nin bugünkü nesil tarafından bilinmesi ve tanınması mümkün olmazdı. Bunun ile birlikte gerek Sümmani'nin gerekse Sümmani ağzı veya tavrının bugün tanınıyor olmasında Sümmani'nin eserlerini icra eden Erzurum'lu mahalli sanatçıların önemi büyüktür.

4. Kayıtlara geçmiş olan Sümmani türkülerinin ezgi ve ritim yönünden analizi

TRT Türk Halk Müziği Repertuarında, Erzurum, Erzincan, Gümüşhane ve Kars yöresi türkülerini tarayarak Sümmani ile ilgili tespit edebildiğimiz türküler ve özellikleri şöyledir:

⁵ Bakınız; M. Öcal OĞUZ(1990), “Aşık Makamları Üzerine Bir Değerlendirme”, Milli Folklor Dergisi, C.1, S.7,s.

1. Türkünün Adı: Ervah-1 Ezelde Levhi Kalemde

Türkünün Repertuar Numarası: 3851

Türkünün Derlendiği Yöre;Erzincan

Türküyü Derleyen: Süleyman YILDIZ

Türküyü Notaya Alan: Süleyman YILDIZ

Türkünün Kaynak Kişisi: Yavuz TOP

Türkünün Usulü:7/8, 8/8, 11/8 gibi değişik ritm özellikleri göstermektedir.

Türkünün Dizisi:

Türkünün Makamı: Hüseyini

Türkünün Ses Genişliği: 9 ses

Türkünün Güçlü Sesi: 5.Derece

Türkünün Hızı: Andante

Türkü Hakkında Bilgi: Eserde, Sümmani mahlası bulunmaktadır.

2. Türkünün Adı: Ben Razi Değilem Hicrana Gama

Türkünün Repertuar Numarası: 350/B

Türkünün Derlendiği Yöre;Kuzey Doğu Anadolu

Türküyü Derleyen: Muzaffer SARISÖZEN

Türküyü Notaya Alan: Muzaffer SARISÖZEN

Türkünün Kaynak Kişisi: Bardızlı Aşık Nihani

Türkünün Usulü:5/8

Türkünün Dizisi:

Türkünün Makamı: Uşşak

Türkünün Ses Genişliği: 8 ses

Türkünün Güçlü Sesi: 4.Derece

Türkünün Hızı: Moderato

Türkü Hakkında Bilgi: Eserde, Sümmani mahlası bulunmaktadır. Eser gerek söz icrası ve gerekse saz icrası bakımından Sümmani tavrının en karakteristik özelliklerini gösteren örneklerden birisidir. Eserin TRT Türk Halk Müziği Repertuarındaki notasında hem Sümmani hem de Emrah mahlaslı sözleri bulunmaktadır. Eserin Aşık Emrah'a ait sözlerinin olması ise; ya Bardızlı Aşık Nihani ya da daha sonra

gelen başka aşıkların Sümmani tavrı ile Emrah'ın sözlerini okuması ile ortaya çıktığını düşündürmektedir. “Ben Razı Değilem Hicrana Gama” adlı türkünün TRT Türk Halk Müziği Repertuarında 350/A numarada “Duldalanma Yâr Mevlâyı Seversen” adı ile ezgi bakımından Ruhsati mahlashı bir varyantı bulunmaktadır. Fakat sözler aynı zamanda Erzurumlu Emrah'ın sözleri ile de icra edilmektedir.

3. Türkünün Adı: Duldalanma Yar Mevlayı Seversen

Türkünün Repertuar Numarası: 350/A

Türkünün Derlendiği Yöre;Kuzey Doğu Anadolu

Türkünün Kaynak Kişisi:Belli Değil

Türküyü Derleyen: Muzaffer SARISÖZEN

Türkünün Derlenme Tarihi: 26.05.1941

Sarisözen'in 1941 yılında Ankara Devlet Konservatuvarı tarafından düzenlenen derleme çalışması Kayseri, Niğde ve Maraş civarında yapılmıştır. 26.05.1941 yapılan bu derleme çalışması muhtemelen Sarisözen'in özel derleme çalışması sonucu derlendiği söylenebilir.

Türküyü Notaya Alan: Muzaffer SARISÖZEN

Türkünün Kaynak Kişisi: Belli Değil

Türkünün Usulü:5/8

Türkünün Dizisi:

Türkünün Makamı: Uşşak

Türkünün Ses Genişliği: 9 ses.

Türkünün Güçlü Sesi: 4.derece

Türkünün Hızı: Moderato

Türkü Hakkında Bilgi: Sümmani Ağzı/Sümmani Tavrı ile icra edilmektedir. Eser gerek söz icrası ve gerekse saz icrası bakımından Sümmani tavrının en karakteristik özelliklerini gösteren örneklerden birisidir. Fakat eserin sözleri Ruhsati mahlashıdır. Daha önce de belirtildiği gibi “Ben Razı Değilem Hicrana Gama” adlı eserin ezgi yönünden bir varyantı gibi düşünülebilir ancak “Duldalanma Yar Mevlayı Seversen” adlı eser ilk başlangıçta serbest ritimli bir şekilde başlamaktadır. Daha sonraki ezgi bölümü ise hemen hemen aynıdır.

4. Türkünün Adı: Elen Sana

Türkünün Repertuar Numarası:1900

Türkünün Derlendiği Yöre;Merzifon

Türkünün Derlendiği Tarih:07.07.1943

Türküyü Derleyen: Devlet Konservatuvarı

Türküyü Notaya Alan: Ateş KÖYOĞLU

Türkünün Kaynak Kişisi: Hüseyin ONKAR

Türkünün Usulü:5/8

Türkünün Dizisi:**Türkünün Makamı:** Uşşak**Türkünün Ses Genişliği:** 9 ses**Türkünün Güçlü Sesi:** 4.Derece**Türkünün Hızı:** Moderato

Türkü Hakkında Bilgi: Sümmani Ağzı/Sümmani Tavrı ile icra edilmektedir. Eserin sözleri bazı yörelerde Pir Sultan'ın bazı yörelerde ise Karacaoğlan'a ait olarak bilinir.

5. Türkünün Adı: Kalksak Bu Yerlerden Hicret Eylesek**Türkünün Repertuar Numarası:**2384**Türkünün Derlendiği Yöre;**Erzurum**Türkünün Derlendiği Tarih:** Belli Değil**Türküyü Derleyen:** Talip ÖZKAN**Türküyü Notaya Alan:** Belli Değil**Türkünün Kaynak Kişisi:** Abdurrahman Yörüktümen**Türkünün Usulü:**5/8**Türkünün Dizisi:****Türkünün Makamı:** Uşşak**Türkünün Ses Genişliği:** 9 ses**Türkünün Güçlü Sesi:** 4.Derece**Türkünün Hızı:** Moderato

Türkü Hakkında Bilgi: Sümmani Ağzı/Sümmani Tavrı ile icra edilmektedir. TRT Türk Halk Müziği Repertuarında 2384 numara ile kayıtlı bulunan; "Kalksak Bu Yerlerden Hicret Eylesek" adlı türkü kayıtlarda Sümmani olarak geçmekle birlikte altı kıta sözleri bulunan eserde Sümmani mahlası bulunmamaktadır. Fakat aynı eserin TRT kayıtlarında olmayan yazılı kaynaklardaki diğer sözleri incelendiğinde Sümmani mahlasının geçtiği görülmektedir. Bunun ile birlikte kendisi aynı zamanda Erzurum'lu mahalli bir sanatçı olan Arif Sağ'ın söz konusu türküyü icrasında yine Sümmani mahlasını kullanmaktadır.

6. Türkünün Adı: Bir Küçük Dünyam Var İçimde**Türkünün Repertuar Numarası:**3063**Türkünün Derlendiği Yöre;**Sivas/Şarkışla**Türkünün Derlendiği Tarih:** Belli Değil**Türküyü Derleyen:** TRT Müzik Dairesi Başkanlığı.

Türküyü Notaya Alan: Ali CANLI

Türkünün Kaynak Kişisi: Aşık Veysel ŞATIROĞLU

Türkünün Usulü:5/8

Türkünün Dizisi:

Türkünün Makamı: Uşşak

Türkünün Ses Genişliği: 9 ses

Türkünün Güçlü Sesi: 4.Derece

Türkünün Hızı: Moderato

Türkü Hakkında Bilgi: Sümmani Ağzı/Sümmani Tavrı ile icra edilmektedir. Eserin sözleri Aşık Veysel'e aittir.

7. Türkünün Adı: Ceylan Gözlerine

Türkünün Repertuar Numarası: Belli Değil

Türkünün Derlendiği Yöre;Erzurum

Türkünün Derlendiği Tarih: Belli Değil

Türküyü Derleyen: Belli Değil

Türküyü Notaya Alan: Ünal GÜNSAY

Türkünün Kaynak Kişisi: Nusret SÜMMANIOĞLU

Türkünün Usulü:2/4

Türkünün Dizisi:

Türkünün Makamı: Uşşak

Türkünün Ses Genişliği: 8 ses

Türkünün Güçlü Sesi: 4.Derece

Türkünün Hızı: Andante

Türkü Hakkında Bilgi: Eserde, Sümmani mahlası bulunmaktadır. Eserin sözleri Aşık Sümmani'ye müziği ise Nusret Sümmanioğlu'na aittir.

5. Sonuç

Asıl adı Hüseyin olan Sümmani, 1862 yılında Erzurum'un Narman ilçesine bağlı Samikale köyünde doğmuştur. Okuma yazma bilmeyen Hüseyin babası ile birlikte çobanlık yapmaya başlamış ve bir gün koyunlarını otlatırken "Ablak Taşı" denilen yerde uykuya dalar ve rüyasında üç derviş görür. Bu üç derviş önce Gülperi adlı kızın isminin "G P İ" harflerini Sümmanî'ye okutur daha sonra da kızı gösterirler. Dervişlerden biri bir bade doldurarak Hüseyin'e uzatır ve sevdiği kızın aşkına olan bu badeyi içmesini söyler. Kendisine 'Sümmanî' mahlasını vererek sevdiği Gülperi'yi ömrü boyunca aramasını öğütlerler. Sümmanî, 11 yaşında bade içtikten sonra 12 yaşlarında babası onu

Erzurum'a getirir ve Erbâbi tanıtır. Gerek Erbabi ve gerekse daha sonra tanışarak dost olduğu Aşık Şenlik Sümmani'nin aşıklık geleneğinde önemli rol oynamıştır. Sümmani aşıklığa veya bağlama çalmaya çok meraklı olduğu, daha önce köyüne gelen aşıklardan çok etkilendiği ve onları çok iyi izlediği anlaşılmaktadır. Her akşam rüyasında gördüğü Gülperi; "Sazın 'Hu' sesidir, çabuk öğren" diyerek bağlama çalmasını istemiştir. Fakat Sümmani daha sonraki zaman içerisinde gerek söz gerekse saz icrası bakımından son derece başarılı ve ileri düzeyde olmalı ki; Amasya Merzifon'dan, Sivas Şarkışla'ya, Erzurum, Artvin, Gümüşhane, Bayburt, Erzincan, Ardahan ve Kars'a kadar olan bölge içerisinde kendisinden sonra gelen aşıkları etkilemiş ve daha sonraki süreçte çalma ve söyleme biçimi, bir tavır veya üsluba dönüşmüştür. Öyle ki 20.yy.ın en büyük saz şairlerinden biri sayılan Aşık Veysel dahi Sümmani'nin hem eserlerini okumuş hem de o üslupta kendisi eser ortaya koymuştur. Sümmani'nin tavrı veya üslubu aşağıdaki dizekte görüldüğü şekilde özetlenebilir;

Buna bakarak Sümmani Tavrı eserlerin daha çok; bir oktav ses genişliğinde, 5/8 usulde, 90/100 metronom arası orta hızda ve uşşak makamına benzer bir yapıda olduğu söylenebilir. Daha öncede belirtildiği gibi bu sonuçlar Sümmani ile ilgili kayıtlara geçmiş olan yedi eser üzerinden yapılmıştır. Fakat Sümmani'nin gerek tavrı ve üslûbu gerekse müzik yönü ile ilgili daha ileri bilgiler verebilmek için; daha fazla eser incelemesine dolayısı ile esere ihtiyaç olduğunu da belirtmek gereklidir.

Kaynakça

- Açar, Y. (2011). TRT Repertuarında Bulunan Aşık Sümmani Eserlerinin Söz, Makam ve Usul Analizi, Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bilimleri Bölümü.
- Erkal, A. (2007). Aşık Sümmani. Fenomen Yayınları.
- Eroğlu, T.(2010). Türk Dans Antropolojisine Giriş, Yurt Renkleri Yayınevi.
- TRT AVAZ. "Aşıklar Meclisi" Aşık Sümmani Belgeseli.
- Şenel, S. (1988). "Dar-ül Elhan Heyeti Tarafından Fonograf'la Derlenen İlk Türkü", Türk Folkloru Belleten 1987/1-2.
- Oğuz, M. Ö.(1990). "Aşık Makamları Üzerine Bir Değerlendirme", Milli Folklor Dergisi, C.1, S.7.
- Sümbüllü,H.T.,Açar,Y. (2012). TRT Repertuarında Bulunan Sümmani Ağzı Türküler Üzerine Bir İnceleme, I.Uluslararası Aşık Sümmani ve Aşıklık Geleneği Sempozyumu.
- Sümbüllü,H.T.(2015). Aşıkların Telinden Sümmani Türküleri, Atatürk Üniveristesi Yayınları No:1082
- Özbek, M.(1998). Türk Halk Müziği El Kitabı I, Terimler Sözlüğü, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Günay, U.(1993). Türkiye'de Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş.